

MISKOLCZI BODNÁR PÉTER

Az engedélyköteles összefonódási szerződés léte, hatálya és érvényessége

Besenyei Lajos tiszteletére olyan témát választottam, amely a klasszikus polgári jogot művelő professzor érdeklődésére is számot tarthat, jól mutatja, hogy a polgári jog nélkül nem lehet a civilisztika más területeit sem művelni, és jelen sorok írójának polgári jog iránti szeretetét ugyanakkor versenyjogi irányultságát is tükrözi.

A határterületi téma vizsgálata mindig magában hordja a két jogterület eltérő szempontrendszeréből fakadó konfliktusok lehetőségét. Jelen esetben mindezt tovább bonyolítja, hogy a Ptk. hatályos szövege a hatósági jóváhagyáshoz kötött ügylet kapcsán több különböző helyzetet is lehetővé tesz, nevezetesen kérdéses lehet a szerződés léte, vagy nem léte, továbbá, ha van szerződés, akkor eldöntendő annak hatálya vagy hatálytalansága, sőt az érvénytelenség jogkövetkezményei is alkalmazásra kerülhetnek. A jogintézmény sajátosan érvényesül a joggyakorlatban. Ezért a tanulmány alapvetően a polgári jogi kérdésekkel foglalkozik, és csak rövidbben tér ki a fúziókra, főleg azért, hogy a szerző a versenyjogi tapasztalatok alapján az „anyagjog” újragondolására, módosítására tegyen javaslatot.

I. A hatósági jóváhagyáshoz, harmadik személy beleegyezéséhez kötött ügylet

1. A kívülálló tevékenysége a szerződés létrehozatalában

A szerződéskötés nem feltétlenül csak a szerződő felek érdeme. A szerződő felek körén kívüli személyek pozitív nyilatkozatára is szükség van bizonyos esetekben a szerződés által célzott joghatások bekövetkeztéhez. A jogalkotó által jognyilatkozat megtételére feljogosított személyi kör eljárhat valamelyik fél érdekében, de a felek érdekein kívüli érdekek képviselőjeként is. Utóbbi esetben többnyire a közérdeket képviselik, valamilyen speciális szempontból mérlegelik azt, hogy a felek által szándékolt szerződés vajon nem sérti-e a köz érdekét. A jogalkotó a kívülállónak biztosított vétőjoggal juttatja kifejezésre, hogy az egyik fél (többnyire kiskorú, ügyeinek vitelében akadályozott személy) objektív érdekeinek érvényre juttatását

közérdekből is fontosnak tartja, vagy a felek érdekén túl az adott helyzet közvetlenül érinti valaki másnak az érdekét is.¹

2. Hatóságok és harmadik személyek

Jogunk kétféle kívülállót nevesít: egyrészt hatóságokat, másrészt ún. harmadik személyeket. A jogalkotó eltérő névvel jelöli a kétféle kívülálló által tett jognyilatkozatot. Hatóságok esetén a Ptk. hatósági jóváhagyásnak nevezi a pozitív tartalmú nyilatkozatot, míg harmadik személyek beleegyezéséről szól.

a) A hatóságok valamelyik fél érdekének védelmében, vagy valamilyen nevesített közérdek oltalmazóiként kapják meg bizonyos szerződéskötések fölött az ellenőrzés lehetőségét.

aa) Az államnak általában nem célja a magánjogviszonyokba való beavatkozás. A gyengébb fél érdekeinek védelme azonban kivívó esetekben mégis azt eredményezi, hogy a jogalkotó szükségesnek találja annak ellenőrzését, hogy az életkoránál fogva, vagy a megfontolt döntéshozatalt akadályozó más helyzete, tipikusan szellemi állapota miatt kiszolgáltatott helyzetű személy vajon a konkrét esetben olyan döntést hozott-e, amit az objektív kívülálló is az ő érdekeit szolgáló, értékarányos ügyletnek minősít. A gyámhatóság a kiskorúak érdekeit képviseli a vagyontuk, örökségüket érintő szerződések értékarányosságának kontrollálásával.

ab) Léteznek olyan szerződések, amelyek sérthetik, veszélyeztethetik valamely közérdek érvényre jutását. A műemlékvédelmi hatóság kontrollálja a műemlékekre vonatkozó adásvételi szerződéseket, építési szerződéseket annak érdekében, hogy a műemlékek megőrizték állagukat, értékük fennmaradjon. Az erdészeti hatóság a korszerű erdőművelés, a faállomány megóvásának szempontjait juttatja kifejezésre, amikor ügyel arra, hogy az erdők olyan személy tulajdonába, hasznbérletébe kerüljenek, akik szem előtt tartják ezeket a közérdekű szempontokat. A sort hosszasan lehetne folytatni, hiszen számos olyan közérdek van, amire a régi és az új tulajdonosnak is figyelemmel kell lenni. A szerződési szabadság ugyanis nem jelent korlátlan jogot. A tulajdonosi jogokat nem csak más személyek tulajdonjoga, hanem bizonyos közérdekek is korlátozzák.

b) A harmadik személyek által tett nyilatkozat jogpolitikai indokai mögött is megfigyelhető az a kettősség, amit a hatósági jóváhagyás kapcsán láttunk. A harmadik személyek vagy valamelyik fél érdekeinek oltalmazása céljából, vagy a

¹ A *Polgári Törvénykönyv Magyarázata*. KJK-KERSZÖV, Bp. 2004, 817. p. Az ott szereplő bevezető gondolat nem tesz említést valamelyik szerződő fél érdekének képviseléről, amikor azzal indokolja a rendelkezést, hogy „mert a létrehozni kívánt szerződés közérdeket, vagy harmadik személy törvényes érdekét is érinti.”

szerződés által való közvetlen érintettségük okán kapnak beleszólási lehetőséget a más személyek között zajló szerződéskötési folyamatba.

ba) „A törvényes képviselő hozzájárulása kell a korlátozottan cselekvőképes személyek szerződésének túlnyomó többségéhez”.²

bb) „Vannak olyan szerződések, amelyek létrejöttéhez nem elég a felek egyezős akaratnyilvánítása, hanem még egy további feltétel: harmadik személy beleegyezése ... is szükséges, mert a létrehozni kívánt szerződés ... harmadik személy törvényes érdekét is érinti.”³ Míg a közérdeknél viszonylag könnyű belátni, hogy annak sérelmét még a szerződési szabadság korlátozása árán is meg kell akadályozni, magánérdek és magánérdek konfliktusában ez már nem magától értetődő.

3. A jóváhagyás beleegyezés joghatása

A jóváhagyás és a beleegyezés között – bár különböző személyi kör teszi meg ezeket a nyilatkozatokat – a joghatás szempontjából nincs különbség. Mindkettő egyformán szükséges a szerződéskötési folyamat sikeréhez. Megtagadásuk illetve hiányuk is azonos hatással bír. A jóváhagyás és a beleegyezés között időbeli különbség sincs: mindkét nyilatkozat utólagos. A kívülálló azt követően teszi meg nyilatkozatát, hogy a felek már kifejezésre juttatták szándékukat, kialakították konszenzusukat.

4. A kétféle szerződési korlát gyakorlati súlyában bekövetkezett változások

Az utóbbi években látványos elmozdulásnak lehetünk tanúi. Míg korábban a hatósági jóváhagyások szerepe volt jelentősebb, mostanában a harmadik személyek beleegyezése tölt be fontosabb szerepet. Az arányeltolódás úgy megy végbe, hogy mindkét terület fogy és gyarapszik egyszerre, de a hatósági jóváhagyáshoz kötött szerződések köre a kétirányú változások eredményeként jelentősen csökken, míg a harmadik személyek beleegyezését igénylő szerződések száma erőteljesen gyarapszik.

a) A tervgazdaságról a szocialista piacgazdaságra, majd a jelző nélküli piacgazdaságra való áttéréssel folyamatosan ártértékelődik a közérdek szerepe. Ma úgy találjuk, hogy számos helyen nincs szükség állami kontrollra, ahol korábban annak fontos szerepet szántak. Így került ki jogunkból a devizahatósági engedély, amelynek megszerzésére szükség volt korábban, ha külföldi személy akarta Magyarországon lakóingatlan tulajdonjogát megszerezni,⁴ vagy az illetékes minisztérium engedélyére, ha hazai társaságban kívánt külföldiként tagságot szerezni, vagy

² *A Polgári törvénykönyv magyarázata*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1998, 613. p. A XVIII. fejezet szerzője Benedek Károly.

³ Uo.

⁴ 1974. évi I. sz. tvr. 6. §.

vegyesvállalatot létrehozni Magyarországon. Nem kell ma már hatósági jóváhagyás a tartási, életjáradéki és az öröklési szerződés megkötéséhez.⁵ Nincs szükség az ÁVÜ engedélyére a 20 millió forintot meghaladó értékű állami tulajdon privatizációs szerződéséhez.

Más területeken ugyan fennmaradt a hatósági jóváhagyás, de az életviszonyok megváltozása folytán sokkal ritkábban kérnek ilyen. Az önkormányzati bérlakások cseréjéhez,⁶ a bérleti jog folytatása fejében kötött tartási és életjáradéki szerződéshez ugyan még szükséges jóváhagyás,⁷ de az ebbe a körbe tartozó ingatlanok száma látványosan lecsökkent az önkormányzati ingatlanok privatizációja folytán.

Nem cáfolja, csupán árnyalja a jelölt trendet, hogy keletkeznek új hatósági engedélyezési esetek is, mint például a jelen írásban is vizsgálandó helyzet, amelyben a Gazdasági Versenyhivatal engedélyezi a vállalkozások összefonódását célzó, vagy azt eredményező szerződéseket.

b) Egyre több alkalommal írja elő jogunk harmadik személy hozzájárulásának megszerzését a szerződéskötéshez. Különösen a társasági jogviszonyok elterjedésével szaporodtak meg az ilyen helyzetek. A társasági szerződés felruházhajta a taggyűlést azzal a joggal, hogy jóváhagyja az ügyvezető által a társaság nevében kötött meghatározott értékhatárt meghaladó, vagy a társaság szokásos üzleti tevékenységén kívül eső szerződéseket. A társasági szerződés alapján az üzletrész átruházásához is szükséges lehet a taggyűlés hozzájárulása.

Nem érinti a tendenciát, hogy a harmadik személyek beleegyezéséhez kötött ügyletek sorából is kikerülnek szerződések, pl. az állami vállalatok önállóságának növekedésével.⁸

Miközben tehát valamelyest visszaszorul a hatósági engedélyezés, szaporodnak azok az esetek, amikor a jogalkotó szerepet szán a szerződéskötési folyamatban harmadik személy hozzájárulásának.

A továbbiakban csak a jogkövetkezményeket elemezzük. Figyelemmel arra, hogy a hatósági jóváhagyáshoz és a harmadik személy hozzájárulásához kötött ügyletek jogi sorsa nem tér el egymástól, ezért az egyszerűség kedvéért a továbbiakban a „hatósági jóváhagyáshoz kötött ügylet” fogalmát kiterjesztő értelemben használjuk, és azon érteni fogjuk a harmadik személyek által kötött szerződést is.

⁵ Az 1993. évi LXXVIII. törvény helyezte hatályon kívül a 45/1990. (III. 13.) MT rendeletet.

⁶ A hozzájárulást eredetileg a tanácsi bérlakások cseréjéhez kívánta meg az 1/1971. (II. 8.) Korm. sz. rendelet 9. § (2) bekezdése.

⁷ Ennek a jóváhagyásnak a hatósági jellege is megkérdőjelezhető. Lehetséges, hogy helyesebb lenne ebben a tekintetben harmadik személy hozzájárulásáról beszélni.

⁸ Állami vállalatok régen csak felügyeleti szervük hozzájárulásával köthettek bizonyos szerződéseket, pl. magánszemélyektől való beszerzés bizonyos értékhatár felett, vezető beosztásúakkal találomán, újítás hasznosítása tárgyában kötött szerződés stb.

II. A hatósági jóváhagyáshoz, illetve harmadik személy hozzájárulásához kötött szerződés sorsa a polgári jogban

1. A jogkövetkezmények rendszere

1.1. Az 1959. évi IV. törvény rendelkezései

A Ptk. eredeti szövege két bekezdésben tartalmazott szabályokat.

215. § (1) „Ha a szerződés létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése vagy hatósági jóváhagyás szükséges, ennek megtörténteig a szerződés nem jön létre, de a felek nyilatkozatukhoz kötve vannak. Kötöttségétől bármelyik fél szabadul, ha az általa a másik féllel közölt megfelelő határidőn belül a harmadik személy a beleegyezés, illetőleg a hatóság a jóváhagyás felől nem nyilatkozik.

215. § (2) A beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtörténtével a szerződés – ha jogszabály kivételt nem tesz – megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal jön létre.”

Már ekkor kiépült a jogintézmény alap-konstrukciója. Nevezetesen a jogalkotó többes jogkövetkezményt fűz a tényálláshoz.

- Időben elsőként egy függő jogi helyzet jön létre. A jogkövetkezmények egy későbbi nyilatkozat megtételétől függenek.
- A nyilatkozatra váró felek nyilatkozatukhoz kötve vannak, azt nem vonhatják vissza és nem módosíthatják.
- Kötöttségétől a fél szabadulhat. Ehhez neki elegendő egy határidőt szabni és azt a másik féllel közölni. A határidő arra vonatkozik, hogy azon belül nem nyilatkozik a harmadik személy a beleegyezésről, illetve a hatóság a jóváhagyásról. Ha a határidő eltelt a fél automatikusan, minden további jogcselekmény nélkül, szabadul kötelezettségétől. Jogszabályi követelmény, hogy a határidő megfelelő legyen.
- A beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtörténtével a szerződés létrejön.
- A szerződés – főszabályként – megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal jön létre.

1.2. Kritikai megjegyzések a Ptk. eredeti szövegéhez

Megállapítható, hogy nem teljesen konzekvens az 1959. évi szöveg. Egyfelől a szerződés létrejöttét a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtörténtéhez köti, másfelől azt a nehezen értelmezhető szöveget tartalmazza, hogy a szerződés – főszabályként – megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal jön létre. A szóhasználat – megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal – azt sugallja, hogy a létrejött szerződésnek visszaható a hatálya, hiszen a megkötés időpontja nyilvánvalóan nem azonos a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtörténtének időpontjával. Bizonytalanságban hagy a fogalmazás, mivel a szerződés korábban, mint a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtörténte a Ptk. 215. § (1) bekezdése alapján nem jöhetett

létre, annak tehát ennél régibb „megkötési időpontja” nem lehet. Valószínű azonban, hogy a két egybehangzó nyilatkozat közül az utóbbi (több nyilatkozat esetében az utolsó) hatályosulásának időpontját kell a „szerződés megkötésének időpontja” alatt érteni.⁹

A törvény indokolása főként azt taglalja, hogy mikor tekinthető megfelelőnek az az idő, amit a jogkövetkezményektől való szabadulásra kijelöl valamelyik fél. Miközben a magyarázat készítője erre koncentrált, fel sem tűnik számára, hogy egy lényeges tekintetben eltér a törvénytől. „Ha a szerződés hatálya harmadik személy beleegyezésétől illetőleg a hatóság jóváhagyásától függ” – vezeti be a magyarázatot, miközben a törvénytől nem a szerződés hatályát, hanem létezését teszi függővé harmadik személy beleegyezésétől illetőleg a hatóság jóváhagyásától. Megerősíti viszont az indoklás a hatály visszaható jellegére vonatkozó értelmezésünket, amikor az alábbi – meglehetősen pongyola – szöveget tartalmazza: „ha a beleegyezés, illetőleg jóváhagyás megtörtént, a szerződés – bizonyos jogszabályban foglalt kivételektől eltekintve – a szerződéskötés időpontjára visszaható hatállyal érvényesül”.¹⁰

2. Az érvénytelenség jogkövetkezményének alkalmazása a hozzájárulás hiánya miatt létre nem jött szerződéses helyzetre

2.1. A hatályos törvénytől

Az 1977. évi Ptk. Novella – az első két bekezdést nem érintve – egy harmadik bekezdéssel egészítette ki a Ptk. 215. §-át.

215. § (3) Beleegyezés illetve jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni.

2.2. A módosítás célja

A Ptk-t módosító 1977. évi IV. törvényhez fűzött indoklás nem tér ki a 215. § új bekezdéssel való kiegészítésének indokaira, ezért a mai olvasó találgatásokra kényszerül a jogalkotó eredetei szándékait illetően.

a) A jogalkotónak úgy tűnhetett, hogy a korábbi törvénytől csak a pozitív végkifejlettel járó jogkövetkezményeket rendezte, amikor nevesítette, hogy mi történik, ha a harmadik személy beleegyezik a szerződésbe, a hatóság megadja a jóváhagyást. Az új bekezdéssel – úgy tűnik – hiányt próbált pótolni.

⁹ Ezt az értelmezést erősíti meg a Ptk. 1977. évi – az 1957. évvel azonos – szövegéhez fűzött kommentár: „Ha a szerződés létrejön, hatálya azzal az időponttal kezdődik, amikor a felek egyező akaratukat kinyilvánították, vagyis, amikor a címzett az elfogadó nyilatkozatot kézhez vette”. *A Polgári törvénykönyv magyarázata*, i. m. 614. p. A XVIII. fejezet szerzője: BENEDEK KÁROLY.

¹⁰ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963, 240. p.

b) A módosítás változást eredményez a jognyilatkozatokhoz kapcsolódó teljesítés jogi sorsában. Előfordulhatott ugyanis, hogy a felek, vagy egyikük már azelőtt teljesített, vagy részben teljesítette a maga szolgáltatását, hogy a beleegyezést, jóváhagyást megadták volna. Abban az esetben, ha utóbb az derül ki, hogy a beleegyezés, jóváhagyás hiánya miatt a szerződés nem is jön létre, akkor a nyújtott szolgáltatásról a régi szabályok alapján azt kellett megállapítani, hogy annak nem volt jogalapja. Ennek megfelelően nincs ok arra, hogy a szolgáltatás változatlanul annál maradjon, aki azt – utóbb megállapíthatóan – egy nem létező szerződés alapján kapta. A kapott pénzt vissza kell fizetni, a kapott dolgot vissza kell adni. „A beleegyezés, jóváhagyás elmaradása esetén a bíróság a jogalap nélküli gazdagodás és a jogalap nélküli birtoklás szabályaihoz nyúlt, ha a felek közt már történt teljesítés, és ennek következményeit kellett felszámolni (P. törv. I. 20 753/1975., P. törv. Eln. Tan. 20 467/1975.). Az 1977. évi Ptk. ez a különbséget megszüntette: a 215. § (3) bekezdése értelmében beleegyezés, illetőleg jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit – elsősorban a Ptk. 237. és 238. §-át – kell alkalmazni.”¹¹

2.3. A célok és eredmények értékelése

a) Jelen sorok szerzőjének az a véleménye, hogy nem volt hiányos az eredeti rendelkezés. A Ptk. 1959. évi szövege ugyan nem nevesítette külön bekezdésben azt, hogy mi történik akkor, ha a harmadik személy nem egyezik bele a szerződésbe, vagy a hatóság megtagadja a jóváhagyást. Az ekkor irányadó jogi helyzet azonban értelmezés útján könnyen kikövetkeztethető a Ptk. 215. § (1) bekezdésének szövegéből. A szerződés sem korábban, sem a függő jogi helyzet alatt nem jött létre, mert ez az esemény csak a hozzájárulás illetve jóváhagyás megadásával következik be. Ebből az is következik, hogy a hozzájárulás illetve jóváhagyás elmaradása nem eredményez érdemi változást: létező szerződésről változatlanul nem lehet beszélni. A jóváhagyó nyilatkozat elmaradása csak azt eredményezi, hogy megszűnik a függő jogi helyzet, a felek ettől kezdve nem kötelesek tartani magukat eredeti nyilatkozatukhoz. Ezt azonban ki sem kellett mondani, annyira magától értetődő.

b) Az új szöveg kavarodást okoz a lehetséges jogkövetkezmények körében.

Azon túl, hogy szükségtelenül szabályoz a harmadik bekezdés tartalmával kapcsolatban három kifogás is felhozható.

= Az érvénytelenség jogkövetkezményeit rendeli alkalmazni egy olyan helyzetben, ahol a szerződés létevel illetve nemlétevel, és visszaható (kivéte-

¹¹ *A Polgári törvénykönyv magyarázata.* (Szerk. Eörsi Gyula és Gellért György) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 1028. p. A XVIII. fejezet szerzője CSANÁDI GYÖRGY.

lesen ex nunc) hatályával kapcsolatban a szabályozás már korábban is meglehetősen konfúz volt.

- = Az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésre rendeli alkalmazni, noha két bekezdéssel korábban deklarálta, hogy a szerződés nem jön létre. Egy nem létező szerződés nem lehet sem érvényes, sem érvénytelen. Ettől persze az érvénytelenség szabályai – törvényi analógia útján – még alkalmazásra kerülhetnek. Nem szerencsés azonban tovább növelni a jogintézmények keveredésének veszélyét.
- = Ha már ezt a megoldást választotta a jogalkotó, nevesíthette volna, hogy az érvénytelenség melyik változatának a szabályait kell alkalmazni. A szerződés hiányához a szerződéssel kapcsolatos súlyosabb érvénytelenségi okok állnak közel, tehát inkább a semmisség szabályait kell alkalmazni, mint a megtámadhatóság normáit. Célszerűbb lett volna azonban, ha ezt maga a törvény nevesíti, minthogy a jogalkalmazónak kelljen kikövetkeztetni az analógia szabályai révén, olyan helyzetben, ahol azok meglehetősen nehezen alkalmazhatóak.

3. A jogalap nélküli gazdagodás és az érvénytelenségi szabályok összevetése

Korábban már kifejtettük, hogy indokolás hiányában nem világos, hogy mi vezérelte a jogalkotót a módosítás során. Vajon milyen érdekek miatt kellett arra a helyzetre, amikor a felek automatikusan szabadulnak ajánlati kötöttségüktől egy olyan szituációra méretezett jogi rendezést alkalmazni, ahol van szerződés, de az valamilyen érvénytelenségi hibában szenved?

a) Abban az esetben, ha a felek a Ptk.-ban foglaltaknak megfelelően járnak el, egybehangzó jognyilatkozatukat még nem tekintik szerződésnek és nem is teljesítenek egymásnak, hanem megvárják a hozzájárulást, jóváhagyást, vagy az ezt megtagadó nyilatkozatot, akkor a régi és az új szabályok ugyanarra az eredményre vezetnek.

b) A jogirodalmi források kiemelik, hogy az érvénytelenség szabályait abban az esetben kell alkalmazni, amikor a jognyilatkozatok alapján teljesítésre került sor.¹² Vélhetően az a helyzet lebegett a jogalkotó szeme előtt, amikor teljesítésre

¹² A „Cserélhető lapos lefűzős Kommentár” szerzője szerint „a szerződés nem jön létre, s az esetleges teljesítések tekintetében az érvénytelenség jogkövetkezményei (Ptk. 237–239. §-ok) szerint kell eljárni (4. Pótlás 371. p.). Megerősíti ezt az alábbi érvelés. „Előfordulhat, hogy a felek már teljesítettek, a szerződés ezt követően a beleegyezés, illetőleg a jóváhagyás megtagadása miatt meghiúsul, pl. a lakáscserét már lebonyolították, már kifizette a vevő az elidegenítési tilalommal terhelt ingatlan vételárát és birtokba is lépett. Vitás volt a bírósági gyakorlatban, hogy mi ennek a jogi következménye. Minthogy a szerződés nem jött létre, érvénytelenségről nem lehet szó. A tv. ezt úgy oldja meg, hogy ilyenkor az érvénytelenség jogkövetkezményét kell alkalmazni, és így a 237. § (1) bekezdése szerint a teljesítés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani, a lakásokat vissza kell cserélni, az ingatlant a tulajdonos birtokába vissza kell bocsátani, és a kifizetett vételárát a vevő részére vissza

került sor a még létre sem jött szerződés alapján és véglegessé vált, hogy a felek nem kapták meg a kívülről hozzájárulását. Ebben a helyzetben az a méltányos és jogszerű következmény, hogy mindenki visszaadja, visszaszolgáltatja azt, amihez hozzájutott.

- Abban az esetben, ha a felek képesek visszaszolgáltatni az általuk átvett szolgáltatást, akkor a jogalap nélküli gazdagodás szabályainak¹³ alkalmazásával gyakorlatilag ugyanúgy¹⁴ visszaáll az eredeti állapot, mint az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazásával.¹⁵ Ebben az esetben a kapott pénz visszafizetése, dolog visszaadása azonos a gazdagodás visszatérítésével.
- Különbség figyelhető meg azonban a két jogintézmény között akkor, ha valamelyik félnél már nincs meg az, amit vissza kellene adnia. A jogalap nélküli gazdagodás főszabálya szerint nem köteles visszatéríteni a gazdagodást az, aki attól a visszakövetelés előtt elesett. Ezzel szemben az érvénytelenségi jogkövetkezmény az ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítése, ha a korábbi helyzetet nem lehet visszaállítani. A Ptk. két rendelkezése nem pontosan ugyanarra a helyzetre modellezett. Ha az érvénytelenségi szabályt kívánjuk egy olyan helyzetben alkalmazni, amikor a félnek a birtokában már nincs meg a visszaszolgáltatandó dolog, akkor a 237. § (2) bekezdésének szövege értelmezésre szorul. A rendelkezést valószínűleg úgy kell értelmezni, hogy azt az értéket kell visszaszolgáltatni, amit nem ellentételeztek, azaz a dolog értékét kell megtéríteni, ezáltal visszaáll az eredeti értékegyensúly a felek között. Látható, hogy az érvénytelenségi megoldás igazságosabb eredményre vezet, mint a jogalap nélküli gazdagodás szabálya.

Más kérdés, hogy a valóságban a különbség nem ekkora, mert a jogalap nélküli gazdagodás főszabályának hatókörét leszűkíti az a kivétel,¹⁶ amely szerint vissza kell térítenie a gazdagodást annak, akinek számolnia kell a visszatérítési kötelezettséggel és felelőssége a gazdagodás megszűnéséért megállapítható [Ptk. 361. § (2) bekezdés a) pont]. A függő jogi helyzet alatt mindenkinek számolnia kell a visszatérítési kötelezettséggel, tehát az első feltétel gyakorlatilag automatikusan teljesül. A kérdés csupán az, hogy felel-e a fél a gazdagodás megszűnéséért. Ha igen,

kell adni. A költségeket és az esetleges beruházásokat a jogalap nélküli birtoklás szabályai szerint kell elbírálni (lásd 194–195. §-okat).” *A Polgári törvénykönyv magyarázata*, i. m. 615. p. A XVIII. fejezet szerzője Benedek Károly.

¹³ „Aki másnak rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni” [Ptk. 361. § (1) bek.].

¹⁴ Kivételesen előfordulhat, hogy a kapott szolgáltatásnak nem az egésze jelenik meg előnyként a másik félnél, aki csak az előny visszaszolgáltatására köteles.

¹⁵ „Érvénytelen szerződés esetében a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani” [Ptk. 237. § (1) bek.].

¹⁶ A Ptk. 361. § (2) bek b) pontjában írt kivétellel nem kell számolni témánk szempontjából, mert egyik fél sem tekinthető olyannak, aki rosszhiszeműen jutott volna a gazdagodáshoz.

akkor a gazdagodást vissza kell téríteni. Eben a helyzetben tehát nincs érdemi különbség a jogalap nélküli gazdagodás és a felelősségi szabály között. Az egyedüli különbség akkor látható a két jogterület szabályai alapján, ha a félnek nem róható fel az, hogy már nem található meg nála a másik által nyújtott szolgáltatás. A jogalap nélküli gazdagodás intézménye ilyen esetben a gazdagodó, de attól eleső személyt preferálja, míg az érvénytelenség intézménye az ő partnerének kedvez.

- Eltérés lehet az érvénytelenség és a jogalap nélküli gazdagodás között abban az esetben is, ha a felek jognyilatkozatai egy szolgáltatás teljesítésére irányulnak és azt – részben vagy egészben – az egyik fél véghezvitte és az eredeti állapot nem állítható helyre. Ebben az esetben előfordulhat, hogy az érvénytelenségi jogkövetkezmény (a szolgáltatás értékének megtérítése) nagyobb pénzügyi terhet ró a visszatérítésre kötelezett félre, mint a jogalap nélküli gazdagodás esetén irányadó következmény: a gazdagodás visszatérítése.

4. Joggyakorlat

a) A Bíróság Határozatokban közzétett esetek többségében a jogerős ítélet, vagy a törvényességi felülvizsgálati eljárásban meghozott döntés követi a Ptk 215 § (1) bekezdését és megállapítja, hogy a jóváhagyás illetve beleegyezés nélkül a szerződés létre sem jött.

Volt olyan eset, amikor – érthetetlen módon – a Bíróság Határozatokban közzétett ítélet fejlécében más szerepel, mint az apró betűs indokolásban. A tényállás szerint a kft. adásvételi szerződést kötött saját tagjával. A társasági szerződés szerint taggyűlési hozzájárulásra van szükség a társaság szokásos tevékenységén kívüli szerződésekhez. Ilyen hozzájárulást a konkrét szerződéshez nem kértek. A Legfelsőbb Bíróság, mint felülvizsgálati bíróság megállapította, hogy „a Gt. 17. §-a alapján alkalmazandó Ptk. 215. §-ának (1) bekezdése értelmében, ha a szerződés létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése – adott esetben a taggyűlés jóváhagyása – szükséges, annak megtörténtéig a szerződés nem jön létre. A Ptk. 215. §-ának (3) bekezdése pedig kimondja, hogy beleegyezés, illetőleg jóváhagyás hiányában a szerződésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni.” Ennek – a Ptk. hatályos normáinak tökéletesen megfelelő – okfejtésnek ellentmondva, a határozat fejrészeiben az alábbi értelmezés olvasható: „Nem minősül a gazdasági társaság szokásos tevékenységének a saját tagjával adásvételi szerződés kötése, ezért – ha az ilyen ügylethez a társaság taggyűlési határozattal nem járult hozzá – a szerződés érvénytelensége állapítható meg” (BH 1998. 239.). Nyilvánvalóan különbség van egy nem létező szerződés és egy érvénytelen szerződés között, még akkor is, ha a létre nem jött szerződéssel keletkező problémákat a jog – analógia útján – az érvénytelenség szabályainak alkalmazásával kívánja rendezni.

Ugyanebben az ügyben a Legfelsőbb Bíróság a taggyűlés jóváhagyásához kötött ügyletet, az ügyvezető képviseleti jogának korlátozásaként is megvizsgálta.

Észlelte, hogy főszabályként a képviseleti jogkör korlátozása harmadik személlyel szemben hatálytalan lenne. „A rendelkezés célja a forgalom biztonságának védelme, vagyis az, hogy ne a társasággal szerződő kívülálló személynek legyen kötelezettsége kutatni az ügyvezető jogkörének esetleges korlátozásait vagy azt, hogy az ügyvezető az ügyletkez a taggyűlés hozzájárulását megszerezte-e.” – rögzítette helytállóan az indokolás. Mindebből az következik, hogy az ügyvezető által önálló hatáskörét túllépve megkötött ügylet létrejött és érvényes szerződésnek minősülne – főszabály szerint. A kft-vel szerződő fél azonban a társaság tagja, aki tudott a taggyűlési hozzájárulás hiányáról. Ezért a társaság „nincs elzárva attól, hogy a jóváhagyás hiányára hivatkozzék.” Jelen írás nem kívánja kibontani, hogy a harmadik személy hozzájárulásához kötött ügyletek és a korlátozott képviseleti jogkör túllépésével megkötött ügyletek között milyen különbségek vannak. Az mindenestre megállapíthatónak látszik, hogy az indokolás nem elemezte végig a képviseleti jogkör korlátozásának kérdéskörét. A tagnak a taggyűlési jóváhagyás hiányáról való tudomását megállapítva a Legfelsőbb Bíróság csak annyit konstatált, hogy a társaság hivatkozhat a jóváhagyás hiányára. Az ítélet nem adott választ arra, hogy az ügyvezető által megkötött ügyletet érvénytelennek, hatálytalanak, esetleg nem is létezőnek kell-e tekinteni. A képviselitei problémakör lezárása helyett a Legfelsőbb Bíróság áttért az eset harmadik személy hozzájárulásának hiánya alapján történő megítélésére.

b) „A bírói gyakorlat a 215. § alkalmazási körét kiterjesztően értelmezi. Az ingatlanok tulajdonjogának átruházásához az ingatlanközvetítő vállalat közreműködése szükséges ... A 215 § alá vonja a LB a beruházásokhoz szükséges előzetes MNB fedezetigazolás (vagy fedezetbiztosítás) megadását, de a nagyobb súlyú ítélet helyesen mutat rá arra, hogy itt a 215. § analóg alkalmazásáról lehet csak szó. Végül is azt lehet mondani, hogy a 215. § nemcsak a szorosan vett hatósági jóváhagyás eseteiben nyer alkalmazást, hanem olyankor is, amikor valamely hatósági – vagy ehhez hasonló – szerv illetékes nyilatkozni arra vonatkozóan, hogy valamely szerződés törvényes feltételei megvannak-e.”¹⁷

5. Minek minősül a felek konszenzusa, ha a törvény szerint nem jön létre szerződés?

Úgy tűnik, hogy a jog nem akar tudomást venni arról, hogy a felek között egyetértés van. A felek szándéka egyértelműen az, hogy az általuk szándékolt joghatás bekövetkezzen. Egy megállapodásról van tehát szó, amit a jog negligál. A jogalkotó úgy tekint az eseményekre, mintha két jognyilatkozatról lenne szó. Ezekhez a jognyilatkozatokhoz a Ptk. még jogkövetkezményt is fűz, amikor rögzíti, hogy „a felek nyilatkozatukhoz kötve vannak” [Ptk. 215. § (1) bek. első mondat, második tagmondata].

¹⁷ A Polgári törvénykönyv magyarázata, i. m. 1027. p. A XVIII. fejezet szerzője CSANÁDI GYÖRGY.

Ez a szemlélet azonban fikció. Tartalmilag és formailag is többről van szó, minthogy a felek nyilatkozatokat tettek.

– Tartalmilag több történt, minthogy a felek nyilatkozatokat tettek.

= A „felek nyilatkozatukhoz kötve vannak” – rögzíti a törvény. Többes számban említi a feleket. Ezzel maga ismeri el, hogy ebben a helyzetben többről van szó, mint ajánlati kötöttségről. Ajánlati kötöttség esetén ugyanis egyedül az ajánlattevő köteles tartani magát az ajánlatában foglaltakhoz. Itt viszont két ajánlat is van, és mindkét ajánlattevőt kötöttség terheli. Ez a nyilatkozathoz való kötöttség időtartamát tekintve más, mint az ajánlati kötöttség, amely a megtétel módjától függően viszonylag rövid időn belül jogszabálynál fogva megszűnik. Itt a nyilatkozathoz kötöttség egy harmadik személy nyilatkozata által szűnik meg. A felek időben korlátozhatják nyilatkozathoz kötöttségüket. Oly módon tehetik ezt, hogy a másik féllel közlik, hogy a harmadik fél nyilatkozatának megfelelő határidőn belüli elmaradása a nyilatkozási kötöttség alól való szabadulást eredményez számukra.

= Mivel a két jognyilatkozat egybehangzik, a felek konszenzusát fejezi ki. A konszenzusnak jogunk általában előszerződést, vagy szerződést keletkeztető hatást tulajdonít. Ebben az esetben azonban kifejezetten azt rögzíti a törvény, hogy nem jön létre a szerződés.

– A nyilatkozatokat írásba foglalták, számos esetben egyetlen okirat tartalmazza azokat. Az írásba foglalás azért szükséges, mert a felek tudomásul bírnak arról, hogy az általuk szándékolt joghatás kiváltásához még valakinek (hatóságnak, harmadik személynek) a megerősítő nyilatkozata is szükséges. Ahhoz, hogy ezt a nyilatkozatot elnyerhessék a megállapodásukat rögzíteni is kell.

Mindezt úgy értékelhetjük, hogy a jogalkotó a hatósági jóváhagyás, harmadik személy beleegyezése kapcsán eltér az általánosan kiépített szabályoktól és a két fél konszenzusnak önmagában nem tulajdonít szerződést keletkeztető hatást.

6. Elvi lehetőségek a két fél egybehangzó nyilatkozatának minősítésére a harmadik személy hozzájárulásának megadásáig

6.1. A szerződési minőség megtagadása a konszenzustól

A hatályos jog csak annyit mond, hogy a szerződés nem jön létre, tehát nem tekinti a felek egybehangzó megállapodását szerződésnek, noha a szerződésként való elismerés lenne a konszenzus logikus következménye.

6.2. Előszerződés

Fölmerül a kérdés, hogy mivel a hozzájárulás megadásával elhárulnak az akadályok a joghatások elől, vajon nem kell-e előszerződésnek tekinteni a felek megállapodását.

Az előszerződéssé minősítés ellen szónak az alábbi érvek:

- Előszerződés alapján a felek szerződés megkötésére vállalnak kötelezettséget és a szerződés létrehozatalához a későbbiekben egybehangzó jognyilatkozatokat kell tenniük. A vizsgált függő jogi helyzet előzményeként a felek nem tettek olyan nyilatkozatokat, amelyekkel szerződés későbbi megkötésére vállaltak volna kötelezettséget. A feleknek már semmilyen további teendőjük nincs. Az általunk vizsgált helyzet tehát lényegi különbségeket mutat az előszerződéshez képest.
- A bírói gyakorlat is vonakodik előszerződésként értékelni a felek megállapodását, pl. az elidegenítési és terhelési tilalom jogosultjának hozzájárulása hiányában. „Ha a felek megállapodása olyan hiányokban szenved, amelyek miatt nem történhet meg a tulajdonjog ingatlan-nyilvántartási bejegyzése, attól önmagában a megállapodás nem válik előszerződéssé, ha az egyébként megfelel az anyagi jogszabály által előírt azoknak a követelményeknek, amelyek egyébként szükségesek az adásvételi szerződés érvényes létrejöttéhez” (BH 1997. 179.). A bíróság annak ellenére jutott erre az álláspontra, hogy a felek maguk előszerződésnek nevezték a közöttük létrejött megállapodást. A minősítés alapján a potenciális eladónak vissza kellett fizetni az általa „foglaló” címén átvett összeget, de jogszerűen eladhatta másnak az ingatlant.

6.3. Felfüggesztő feltételhez kötött szerződés

A 215. § (1) bekezdésében körülírt tényállást több ország jogában halasztó (felfüggesztő) feltétellel kötött szerződésnek tekintik. A Ptk. 215. §-a által választott megoldástól eltérően a felfüggesztő feltétellel kötött szerződés akkor válik hatályossá, amikor a feltétel bekövetkezik. A 215. § alkalmazási körében a szerződés a beleegyezés, jóváhagyás bekövetkeztével válik ugyan hatályossá, de a szerződés megkötésére visszamenő hatállyal. Ha egy halasztó feltétel utóbb lehetetlenné válik, ez rendszerint a szerződés végleges hatálytalanságát eredményezi, ha viszont a hatósági jóváhagyás szükségességét a szerződés megkötése után hatályba lépett jogszabály megszünteti, a szerződés hatósági jóváhagyás hiányában is véglegesen létrejött.

6.4. Relatív hatálytalan szerződés

A társasági szerződések egy része az üzletrész értékesítéséhez megköveteli a taggyűlés beleegyezését. A kft. tagja ilyen esetben eladhatja üzletrésztét, de csak ak-

kor, ha a társaságot ahhoz hozzájárul.¹⁸ Volt olyan bírósági ítélet, amely szerint az olyan üzletrészeladás, amelyhez nem kérték ki a taggyűlés nyilatkozatát csak a társaság és a tag „viszonylatában eredményez szerződésszegést, a felperes¹⁹ és a harmadik személy közötti szerződés érvényes létrejöttét azonban nem érinti.²⁰ A Legfelsőbb Bíróság ugyan tévesnek minősítette, és hatályon kívül helyezte az ítéletet (BH1998. 583), arra hivatkozással, hogy a társaság az üzletrész átruházási szerződésben szereplő felek körén kívül álló harmadik személy.

7. A választás okai

A továbbiakban azt próbáljuk feltárni, hogy vajon mi vezette a jogalkotót az „Ilyen állapot pedig nincs” mentalitású választásra, a non egzistens minősítésre, annak ellenére, hogy nyilvánvalóan történt valami a felek között.

7.1. Típushelyzet

Vélelmezem, hogy a harmadik személyek hozzájárulásától függő szerződések szabályozása során a jogalkotó szeme előtt az a helyzet lebegett, hogy a szerződő felek annak tudatában, hogy jognyilatkozatukhoz harmadik személy hozzájárulására van szükség, haladéktalanul folyamodnak is annak elnyeréséért, a hozzájárulás megadásáról gyors döntés születik és létezik valamilyen kontroll a jóváhagyás – esetleges – hiányának kiszűrése érdekében. Ilyen helyzetben a függő jogi helyzet nem áll fenn sokáig, a szerződés minőség megtagadása nem okoz jelentős problémát, hiszen az csak átmeneti, ha minden a várakozásoknak megfelelően történik.

Tény, hogy a jogalkotó a tipikus helyzetből indult ki. A felek általában tisztában vannak azzal, hogy megállapodásukhoz még szükség van egy kívülálló nyilatkozatára, és jellemzően meg is kérik azt. Többnyire valóban nincs szükség túl hosszú időre a nyilatkozat megadásáról, ill. megtagadásáról szóló döntés meghozatalához. Gyorsan kiderül az, hogy a felek elfeledkeztek a harmadik személy hozzájárulását megkérni, vagy nem kapták azt meg, legkésőbb akkor, amikor a szerződést regisztrálják, pl. a korlátozottan cselekvőképes ügyletét, az eltartási szerződéshez kapcsolódó elidegenítési és terhelési tilalmat bejegyzik az ingatlan-nyilvántartásba.

7.2. Atipikus helyzetek

Ebben a pontban olyan szituációk kerülnek bemutatásra, amikor a feltételezett körülmények egyike-másika hiányzik.

¹⁸ A társaságot megillető elővásárlási jog megsértése sok szempontból hasonlít ehhez a helyzethez, de az elővásárlási jog speciális szabályai szerint oldandó meg.

¹⁹ A felperes az üzletrészt átruházni kívánó kft tag volt.

²⁰ Az ítélet – tévesen – azzal indokolta a relatív hatálytalanságot, hogy a taggyűlés nem tekinthető a Ptk. 215. § (1) bekezdése szerinti harmadik személynek.

- Vannak olyan szerződések, amelyek kapcsán nagyobb az esély arra, hogy a szerződő felek nem is észlelik azt, hogy szükség lenne hatósági beleegyezésre. Ilyenként említhető az összefonódás néhány esete, pl. a közös irányítás, vagy éppen a vezető tisztségviselők többsége tekintetében fennálló választási jog.
- Bármely szerződés esetén előfordulhat, hogy a felek – érdektelenségből, lustaságból, vagy mert félnek a visszautasítástól – nem folyamodnak a beleegyezésért, illetve a jóváhagyásért, vagy az erre kijelölt fél mulasztja el a hozzájárulás beszerzéséhez szükséges intézkedést.
- Vannak olyan helyzetek, amikor nincs szükség semmilyen regisztrációra, amely során a hiány kiderülne.

Abban az esetben, ha az első két körülmény valamelyike párosul a harmadikként említett regisztráció hiánnyal, a függő jogi helyzet hosszan fennállhat. A hosszan elhúzódó függő jogi helyzetben olyan változások következnek be, amelyekre a jogalkotó aligha gondolt, amikor azt feltételezte, hogy a kívülálló döntése záros határidő alatt megszületik. Megváltozhat a jogi környezet, érdekmúlás következhet be valamelyik fél oldalán, sőt halálesettel is számolni kell! Felborulhat a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értékegyensúlya. A problémák egy részére a joggyakorlat megoldást talált,²¹ más részüket nem észlelte, vagy ha igen ragaszkodott a más helyzetre kitalált – és ott megfelelően működő – jogkövetkezményekhez.

Méltánytalan eredményre vezet, ha a joggyakorlat mereven ragaszkodik a Polgári törvénykönyvben rögzített jogkövetkezményekhez, noha a helyzet, amiben a szabályokat alkalmazni kell, nagyon különbözik attól a szituációtól, amire a szabályokat méretezték.

Egy esetben az eltartási szerződéshez szükséges engedély megadása – nem az eltartóknak felróható okból – elhúzódott. Az engedélyt ugyan megkapták, de az eltartott haláláig néhány nap híján nem telt el az az egy esztendő, amit a jogszabály megkövetel ahhoz, hogy az eltartók megszerezzhessék a bérleti jogot. Emiatt az eltartóknak ki kellett költözni abból az önkormányzati lakásból, amelyben az eltartottal együtt laktak, és amelyben édesanyjuk már a szerződés megkötése előtt is tartást nyújtott az eltartottnak. Ez az eset rávilágít arra, hogy a hatályos szabályozás alapján a felek kénytelenek viselni annak kockázatát, hogy a hatóság illetve harmadik személy túl lassan hozza meg döntését. Ezt a kockázatot nem küszöböli ki az a lehetőség, hogy a fél határidőt tűzhet, és annak elteltével szabadul kötelezettségétől, ha addig a beleegyezés, illetve hozzájáruló nyilatkozat nem születik meg. Ebben a helyzetben ugyanis nem az általa eredetileg célzott helyzet áll be, a szerződés a Ptk. szerint létre sem jön.

²¹ A folyamat elhúzódása során esetleg eltörlik a 3. személy hozzájárulásának kötelezettségét. A bíróságok az ilyen eseteket úgy tekintik, mintha eredetileg sem kellett volna beszerezni a kívülálló nyilatkozatát.

8. Problémák, amiket a konszenzusos megállapodás jogalkotói semmibevétele okoz

A függő jogi helyzet elhúzódása önmagában sem szerencsés. Esetünkben az elhúzódó függő jogi helyzet párosul egy fikcióval. Nevezetesen: a jog úgy tekint egy szerződésre, mintha az nem is lenne. Milyen hátrányos következményekkel jár mindez?

A felek számára nem állnak rendelkezésre bizonyos szerződési biztosítékok, vagy ha mégis alkalmazták azokat, létük és sorsuk attól függ vajon megszületik-e a harmadik fél hozzájárulása. Nehezebbé válik a célzott jogügylet finanszírozása. Az idő előrehaladtával egyre nagyobb az esélye annak, hogy valamelyik fél meggondolja magát. Ezt indokolhatja a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti érték-egyensúly felbomlása, vagy a gazdasági környezet megváltozása.

8.1. Foglaltó

A szerződések biztosításának igénye természetes jelenség az üzleti életben. Van azonban olyan jogi biztosíték, amely csak a szerződés megkötésekor nyújtható. A Ptk. 243. § (1) bekezdése szerint „A szerződés megkötésekor a kötelezettségvállalás jeléül foglaltó lehet adni.” Ahhoz, hogy a biztosítékul átadott dolog foglaltónak minősüljön, azt szerződés (előszerződés) megkötésekor kell nyújtani. E követelmény tekintetében okoz komoly problémát a kívülálló nyilatkozatához kötött ügylet létrejöttével kapcsolatos magyar szabályozás. A Ptk. 215. § (1) bek-e úgy kezdődik, hogy „Ha a szerződés létrejöttéhez harmadik személy beleegyezése vagy hatósági jóváhagyás szükséges...”, azaz a hipotézis már eleve olyan helyzetet ír körül, amely szerint a harmadik fél nyilatkozata a szerződés létrejöttéhez szükséges. Hátályos jogunk – bírói gyakorlat által meg nem kérdőjelezett – megoldása szerint a beleegyezés, illetve jóváhagyás megtörténteig a szerződés nem jöhet létre. Amikor a felek egybehangzó jognyilatkozatai elhangzanak, akkor még korai lenne foglaltó adni, hiszen a jog szerint nem jött létre szerződés. Amikor viszont a harmadik személy hozzájárul, illetve a hatóság jóváhagyja a szerződést, és ezáltal az létrejön a felek nincsenek abban a helyzetben, hogy foglaltó adjanak, hiszen csak később szereznek tudomást a kívülálló – számukra pozitív – döntéséről. A Polgári törvénykönyv által választott konstrukció tehát azzal a hátrányos hatással jár, hogy az ilyen szerződéseket foglaltóval nem lehet biztosítani.

8.2. Finanszírozási nehézségek

A magyar gazdaságra általánosan jellemző forráshiányra tekintettel különösen nagy a tulajdonát ruházó szerződések külső finanszírozásának igénye. A vevőnek biztosnak kell lennie abban, hogy az általa tervezett szerződésből rá háruló pénzügyi kötelezettségei egy részét a banktól kapott pénzeszközökkel tudja majd kiegyenlíteni. Ahhoz, hogy a bank érdemben nyilatkozzon, a bank számára számos dokumentumot kell benyújtani, többek között a szerződést is. Nem lehet kizárni azt,

hogy a bank nem vállal finanszírozási kötelezettséget egy olyan szerződés alapján, ami jogi értelemben nincs is.

8.3. Instabilitás

A kívülálló nyilatkozatától függő szerződések létrehozatalával kapcsolatos nehézségeket sorában arra is rá kell mutassunk, hogy a nyilatkozat megadásáig, illetve megtagadásig eltelő időtartam további kockázati tényezőt jelent. A hosszasan elhúzódó függő jogi helyzetben valamelyik fél – meggondolja magát, és informális eszközökkel megpróbálja a hatóságot, illetve a harmadik személyt arra rábírní, abba az irányba befolyásolni, hogy az ne adjon beleegyezést, jóváhagyást.²²

III. A hatósági jóváhagyáshoz kötött szerződés sorsa a versenyjogban

A versenyjognak a versenykorlátozások jogaként ismert ága a piacon folyó verseny fenntartására törekszik a korábbi piaci struktúrák oltalmazása által. Azt kívánja megakadályozni, hogy a piac korábbi független szereplői összehangolják tevékenységüket (kartelltilalom), vagy tartósan elveszítsék függetlenségüket (irányításszerzés), esetleg formális önállóságuk is megszűnjön (fúzió). Az irányítási kapcsolat alapulhat szavazattöbbségen, a vezető tisztségviselők többségét érintő kijelölési és visszahívási jogon, meghatározó befolyáson, vagy azt lehetővé tevő szerződésen. Az irányítás és a fúzió csökkenti az önálló, függetlenül eljáró piaci szereplők számát, ezért könnyen belátható módon veszélyes lehet a versenyre. Az irányítás és a fúzió mellett az összefonódás harmadik fajtája a teljes funkciójú vállalat alapítása. Ebben az esetben ugyan gyarapodik a piaci szereplők száma, de az új jogalany egyrészt nem független, másrészt a létesítése során az alapítók között kialakuló kapcsolat a közöttük korábban fennálló éles versenyhelyzetet is csökkentheti, ezért az ilyen vállalatalapítás káros lehet a versenyre. Az összefonódás három esetét a jog nem tiltja, mint a kartellt, hanem differenciáltabb eszközökkel törekszik a verseny védelmére.

²² Csanádi György két kategóriát különböztet meg, és ehhez a felosztáshoz jogi következményt is kapcsol. „Vannak olyan esetek, amikor a harmadik beleegyezése, a hatósági hozzájárulás kifejezetten az egyik fél érdekét hivatott védeni. Ilyen, pl. a gyám beleegyezésének szükségessége a korlátozottan cselekvőképes bizonyos szerződéseikhez [Ptk. 14. § (1) bek.], az államigazgatási hatóság jóváhagyása a tartási és életjáradéki szerződéshez” [7/1967. (II. 26.) Korm. sz. r. 1. § (1) bek.]. Csanádi György a felosztáshoz a felekkel szemben támasztott követelmény különbségét is társítja az alábbiak szerint: „Ilyenkor semmi akadálya annak, hogy a szerződő fél a beleegyezés, jóváhagyás megadása ellen gyakorolja befolyását, ha érdekeit már másképp itéli meg, mint a szerződéskötéskor. Olyankor viszont, amikor a hatósági jóváhagyás valamely közérdek védelmére hivatott, nézetünk szerint a létrejött – egyelőre még nem teljes – megállapodás a feleket köti, és nem szabad a hatósági döntést negatív irányban befolyásolniuk.” *A Polgári törvénykönyv magyarázata*. (Szerk. Eörsi Gyula és Gellért György) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 1029–1030. p. A XVIII. fejezet szerzője CSANÁDI GYÖRGY.

1. Az összefonódás versenyjogi megítélése

1.1. Az összefonódó vállalkozások jellege

Az összefonódás csak akkor lehet hátrányos a piacon folyó versenyre, ha egymástól független vállalkozások között jön létre. Abban az esetben ugyanis, ha az érintett vállalkozások az összefonódást megelőzően nem voltak függetlenek, akkor közöttük nem is folyt piaci verseny, amit a tervezett összefonódás hátrányosan érintene.

1.2. Az összefonódás mérete

Kis méretű vállalkozások összefonódása általában nem befolyásolja érdemben a piaci versenyt. Ezért jogunk a közvetlenül és közvetve érintett vállalkozások árbevétele alapján két konjunktív pénzügyi határt állított fel. Ha az összefonódó vállalkozáscsoportok nem lépik túl mindkét határt, akkor a versenyjog nem támaszt semmilyen követelményt. Ezzel szemben, ha mindkét összeghatárt meghaladják a megfelelő módon számított árbevételek, akkor a Gazdasági Versenyhivaltól engedélyt kell kérni az összefonódáshoz.

1.3. Az összefonódás engedélyezése tárgyában hozott döntés fajtái

A GVH nem csupán fekete-fehér döntést hozhat. A versenyhatóság az összefonódás engedélyezésén, vagy az engedély megtagadásán kívül feltételt is szabhat, és kötelezettségeket írhat elő az összefonódás hátrányos versenyhatásainak csökkentése érdekében. A feltételek és kötelezettségek formailag mindig az engedélyt megadó döntéshez kapcsolódnak, de az ezekben leírt körülmények hiánya, meghiúsulása sokszor ahhoz hasonló helyzetet eredményez, mint, amikor nem engedélyezik az összefonódást.

- A GVH által szabott feltételek előzetesek és utólagosak lehetnek. Különbségüket a jogkövetkezmények kapcsán tekintjük át.
- A GVH által az érintett vállalkozáscsoport(ok) számára előírt kötelezettség lehet egyes vállalkozásrészek vagy egyes vagyontárgyak elidegenítése, vagy valamely közvetett résztvevő felett gyakorolt irányítás megszüntetése.

A meghozott határozat módosítására is lehetősége nyílik a versenyhatóságnak, ha az érintett a feltételeknek nem tud eleget tenni, vagy a kötelezett a határozatban előírt valamely kötelezettséget nem teljesítette, de a mulasztás neki nem felróható okra vezethető vissza.

1.4. Együttműködés a hatóság és a szerződő felek között

Míg a Ptk. 215. §-a alapján a szerződő feleknek a hatóság jóváhagyásának, illetve a harmadik személy beleegyezésének megkérésén túlmenően nincs más feladata, az összefonódás során gyakran szoros együttműködés alakul ki a versenyhatóság és az összefonódás résztvevői között. Az együttműködés megfigyelhető egyrészt az engedély megadását megelőzően, de bizonyos esetekben az engedélyezés után is.

- Abban az esetben ugyanis, ha a GVH aggályosnak ítéli az összefonódást, akkor annak megtagadása helyett tájékoztatja a feleket. Az összefonódás résztvevői a versenyjogi aggályok ismeretében vállalásokat tesznek, amit a versenyhatóság ismét elbíráل. A folyamat mindaddig tart, amíg olyan helyzet nem alakul ki, amit a GVH is összeegyeztethetőnek tart a versennyel. Ezeket a véglegesített vállalásokat fogalmazza meg határozatában kötelezettségként a versenyhatóság.
- Az engedély módosítása során is ugyanígy jár el, hiszen a nem megvalósuló feltétel, nem teljesített kötelezettség helyett meghatározandó új feltétel, másfajta kötelezettség meghatározása során szintén az érintettek vállalásai fontos szerepet játszanak.

1.5. Az összefonódás engedélyezése tárgyában hozott döntés hatása az összefonódási szerződésre

A GHV döntése által kiváltott joghatásokra a harmadik személy beleegyezése, illetve jóváhagyására vonatkozó Ptk. 215. §-ában szabályozott normák irányadóak. Ez a GVH döntésétől függően a következőket eredményezi.

- Amennyiben a GVH nem engedélyezi az összefonódást, akkor az engedély hiánya miatt úgy kell tekinteni, hogy az összefonódási szerződés létre sem jött.
- Amennyiben a GVH feltételek és kötelezettségek előírása nélkül engedélyezi az összefonódást, akkor az engedély által az összefonódási szerződés létrejön, méghozzá a keletkezésének időpontjára visszahatóan.
- Amennyiben a GVH az engedélyt előzetes feltételhez köti, az engedély a feltétel teljesülésével válik hatályossá. A Tpt. 30. § (4) bekezdésében rögzített szabály – értelmezésem szerint – azt jelenti a Ptk. 215. §-át is alkalmazva, hogy a még nem hatályos engedély alapján az összefonódási szerződés nem tekinthető létrejöttnek. Ki kell várni az előzetes feltételben foglaltak teljesülését, mert csak ekkor válik hatályossá az engedély. Értelmezésem szerint ugyanis a Ptk. 215. §-ában írt engedély alatt a versenyjogban – ahol az engedély lehet hatálytalan is – a hatályos engedélyt kell érteni. Tartalmilag ugyanis a hatályos engedély mutatja azt, hogy a hatóságnak nincs további aggálya a felek által tervezett tranzakcióval kapcsolatban, annak zöld utat enged.

- Amennyiben a GVH utólagos feltétellel engedélyezi az összefonódást, akkor az engedély megadásától hatályos, ezáltal az összefonódási szerződés létrejönnek tekinthető. Mindez azzal a megszorítással igaz csak, hogy az utólagos feltétel nem teljesülése esetén – a Tpvt. 30. § (4) bekezdése szerint – az engedély hatályát veszíti. Ilyen esettel a Ptk-n alapuló joggyakorlatban nem találkozunk, így a helyzet értelmezése több bizonytalanságot rejt magában. A Tpvt. megalkotója ugyanis nem teremtett közvetlen kapcsolatot az engedély hatálytalanná válása és az egyszer már engedélyezett szerződés léte, hatálya, illetve érvényessége között. Álláspontom szerint az engedély hatálytalanná válása nem eredményezhet olyan helyzetet, hogy a már egyszer létrejött szerződést újból nem létezőnek kelljen tekinteni. Könnyű lenne arra a következtetésre jutni, hogy a versenyjogilag hatálytalan engedély, a polgári (kereskedelmi) jogi szerződés hatálytalanságát váltja ki. Ennek a dogmatikailag védhető álláspontnak azonban nem sok gyakorlati haszna lenne. Az összefonódást ugyanis a felek a hatályos GVH engedély alapján létezőnek és hatályosnak tekintett szerződésük alapján már végrehajtották: a fúzió megvalósult, az irányítási helyzet létrejött, a vállalkozást megalapították. Bekövetkezett tehát az a helyzet, amit a felek elérni szándékoztak, de amiről a körülmények változása folytán azt állapíthatjuk meg, hogy a versenyhatóság szerint a versenyre hátrányos hatásokkal bír. Az utólagos feltételben foglaltak nem teljesülése az esetek jelentős részében visszavezethető a felek magatartására, de azt eredményezheti a körülmények a felek szándékától független alakulása is. Az engedély megadását megalapozó körülmények mindenképpen megváltoztak. Az engedély hatályvesztésére vezető változás hátrányos a versenyre. Ezt a hátrányt kell kiküszöbölni, vagy legalább jelentősen mérsékelni. Véleményem szerint erre a szituációra nem lehet – még analógia útján sem – a Ptk. 215. §-t alkalmazni, amelyet olyan helyzetet szem előtt tartva szövegeztek meg, amelyből az engedély hatálya, majd hatályvesztése fogalmilag hiányzik. Tulajdonképpen a Tpvt. is adós a válasszal, hogy mi a teendő a hatályát veszített engedély alapján. Értelmezésem szerint – jobb híján – a jogalkalmazó azt a szabályt alkalmazná, amelyet arra az esetre ír elő a Tpvt. 31. §-a, amikor a felek engedély nélkül hozták létre az összefonódást. Esetünkben ugyan a felek eredetileg jogkövető magatartást tanúsítottak, megkérték és meg is kapták az engedélyt, szemben a 31. §-ban rögzített tényállással, ahol nem volt a feleknek engedélyük és mégis megvalósították az összefonódást. A verseny védelmének szempontjai azonban azt indokolják, hogy a felek korábbi magatartásában, szubjektumukban (felróhatóság, jó- vagy rosszhiszem) fennálló különbségek ellenére a 31. §-ban rögzített objektív jogkövetkezmények kerüljenek alkalmazásra. Más kérdés, hogy az esetleges bírságkiszabás során nem kell, sőt nem is szabad egyenlőségjelet tenni a két helyzet közé.

- A kötelezettség előírásával egybekapcsolt engedélyezés sok tekintetben hasonlít az utólagos feltételek előírásához. Anélkül, hogy azt a jogalkotó ki-
mondaná ilyen esetben az engedély hatályosnak tekinthető, bízva abban,
hogy az érdekelték által tett vállalás alapján kirótt kötelezettséget a vállala-
lást tevők teljesíteni is fogják. Abban az esetben, ha ez a – nem alaptalanul
– várt helyzet mégsem következik be, az új helyzetet a GVH-nak kell mér-
legelni. Szemben az utólagos feltétel meghíúsulásához a jogalkotó által
kapcsolt automatikus jogkövetkezmennyel (az engedély hatályát veszíti), a
kötelezettség meghíúsulása esetén a versenyhatóságnak a döntésétől függ
az engedély sorsa. A Tpt. 32. § (1) bekezdés b) pontja szerint a Gazdasági
Versenyhivatal a 30. § alapján hozott határozatát visszavonja, ha a kötele-
zett vállalkozás nem teljesítette a határozatban előírt valamely kötelezett-
séget.

IV. A polgári jogi és versenyjogi jogkövetkezmények összevetése

1. Szerződésen kívüli összefonódás

Az összefonódás nem mindig szerződés eredménye. Összefonódásnak tekintendő szavazattöbbséget eredményezhet, pl. a többségbe kerülő személy akarátán kívüli esemény is (a legfőbb szerv üléseiről való rendszeres távolmaradása a társaság egy másik tagjának). A meghatározó befolyás is kialakulhat ténylegesen, anélkül, hogy szerződés rendezné ezt a viszonyt. Ezekben az esetekben a jogalkotónak – szerződés hiányában – nincs mit nem létezőnek nyilvánítani. A példák remekül megvilágítják, hogy vannak olyan helyzetek, amelyek veszélyeit még kialakulásuk előtt el kellett volna bírálni az arra illetékes hatóságnak, de erre nincs mód, mert az érintett akarata nélkül egyik pillanatról a másikra hatósági közreműködés nélkül is kialakulhat az állapot. Ez azonban egy speciális versenyjogi probléma, amelynek elemzése jelen írás terjedelmi korlátjait meghaladná.

2. Differenciáltság

Látható, hogy a Tpt. a GVH-t többféle döntési lehetőséggel ruházza fel, mint amivel a Ptk. a kívülállót. A kívülálló előtt látszólag két lehetőség van. Elvben csak fekete-fehér nyilatkozatot ismer és szabályoz a jog. A harmadik személynek elvben nincs a szerződés tartalmára befolyása.

Megjegyzi a szerző, hogy a gyakorlatban a versenyjogi és a polgári jogi megoldás talán nem különbözik annyira, mint ami a jogszabályból következne. A klasszikus polgári jogi területeken a gyakorlatban léteznek közbenső megoldások, a külső érdekelt nem csupán megteheti a nyilatkozatot, vagy elutasíthatja a nyilatkozattételt. A kívülállónak informális – kivételesen legalizált – lehetősége van arra, hogy befolyásolja a szerződés tartalmát, saját, vagy az általa képviseltek érdekét

szolgáltató változtatásokat kényszerítsen ki. Szociológiailag bizonyára igazolható lenne, hogy a hozzájáruláshoz kötöttség már eleve arra kényszeríti a szerződő feleket, hogy figyelembe vegyék azokat a szempontokat, amelyek a kívülálló is mérlegelni fog döntése meghozatala során.

3. Késleltetés

Az összefonódások a gazdasági életben zajlanak, ahol a késedelemnek jelentős pénzben mérhető kihatásai vannak. Az összefonódó vállalkozások nehezebben és türelmetlenebbül várják ki a GVH engedélyét, mint a polgári jog egyéb alanyai a Ptk. 215. §-a szerinti hozzájárulást. Ennek ellenére a versenyjogban is ugyanaz a fő jogkövetkezmény: a szerződés nem jön létre mindaddig, amíg az engedély meg nem születik. „Az idő pénz” mondást a versenyjog oly módon igyekszik figyelembe venni, hogy a versenyhatóság eljárásának időtartamát maximálja. Bonyolultabb ügyben hosszabb, egyszerűen elbírálnálható esetben rövidebb az engedélyezésre nyitva álló határidő. A Tpv. deklarálja, hogy a határidő eltelte esetén az engedélyt megadottnak kell tekinteni.

4. A jogellenesen már bekövetkezett állapot orvoslása

A versenyjog – szemben a polgári joggal – számol azzal, hogy a felek a hatóság engedélye nélkül (azt meg sem kérve vagy megadását be sem várva) megvalósítják a jognyilatkozataikkal célzott állapotot.

- a) Míg a Ptk. egysíkúan, a Tpv. differenciáltan közelíti meg azt a helyzetet, amikor a kívülálló hozzájárulása hiányzik. A Ptk. megalkotójának szeme előtt a hiány ténye lebegett, és ezt mindenképpen szankcionálni való körülményként értékelte. A versenytörvény megfogalmazása során számba vették azt a lehetőséget is, hogy az engedélykérést elmulasztják, de az engedély megadásának nincs más akadálya. A GVH nem csupán a kérelem későbbi előterjesztése esetén, hanem hivatalból induló eljárás során is engedélyezheti az összefonódást, ha az engedélyezés feltételei fennálltak.
- b) A Tpv. speciális jogkövetkezményt fogalmaz meg arra az esetre, amikor az engedélykérést elmulasztották, és az engedély megadása akadályba ütközött volna akkor is, ha azt megkérték volna. Erre az esetre a Tpv. 31. §-a azt tartalmazza, hogy a GVH előírja az egyesült vállalkozások vagy vagyron és üzletrészek elidegenítését, vagy más kötelezettségeket írhat elő a hatékony verseny helyreállítása érdekében.
- c) A b) pontban bemutatott jogkövetkezmény nem feltétlenül az eredeti állapot helyreállítását eredményezi. Lehetséges, hogy az irányításszerzőnek nem kell valamennyi megszerzett szavazati jogtól megválni, csak annyitól, hogy összes üzletrészeivel, részvényével ne legyen szavazattöbbsége. Előfordulhat, hogy a vállalkozás nem az éppen megszerezni kívánt vállalkozás, vál-

lalkozásrész megvételéről mond le, hanem elad egy másik vállalkozást, vállalkozásrészt, ami már korábban is az övé volt.

5. A Ptk. számára is megszívlelhető javaslatok a versenyjogi megoldások ismeretében

5.1. Jogkövetkezmények újragondolásának igénye

a) A I/4. pontban bemutatásra került az a kettős tendencia, amelyet egyfelől a hatósági engedélyek visszaszorulása, másfelől a harmadik személyek hozzájárulásának egyre nagyobb számú előírása fémjelez. Ezekre a változásokra, továbbá a II/8. pontban bemutatott gyakorlati hátrányokra tekintettel érdemes lenne fölvetni annak kérdését, hogy vajon helyes megoldásokat tartalmaz-e jogunk a kívülálló hozzájárulásához kötött ügyletek kapcsán. Jelen sorok szerzőjének az a véleménye, hogy a függő jogi helyzet idején sem volna szabad megtagadni a szerződés minőséget a felek egybehangzó jognyilatkozatától, inkább a szerződés hatályát nem kellene elismerni a pozitív döntésig.

b) Alaposabb elemzést igényelne a hatósági jóváhagyás megtagadása ill. a harmadik személy hozzájárulásának végleges hiánya esetén irányadó jogkövetkezmények kérdése. E tekintetben a készülő új Ptk-ban változások várhatóak.²³

5.2. Határidő rövidítés, hallgatás beleegyezés

A különböző jogterületeket összehasonlító elemzések gyakran adnak lehetőséget arra, hogy az egyik vizsgált területen bevált jogintézménynek a másik területen való kipróbálását hozza javaslatba a vizsgálatot végző személy. Jelen esetben is ez történik. A pozitív versenyjogi tapasztalatok arra indítják a szerzőt, hogy két – szorosan kapcsolódó – megoldás Ptk-ba történő beillesztésére tegyen javaslatot.

A polgári jogviszonyok kapcsán is véghatáridőt kellene szabni arra, hogy a hatóság, harmadik fél beleegyezését ill. hozzájárulását megadja. A hatóságokat kötelező eljárási határidőket jelenleg sokszor nem tartják be. Ez az áldatlan állapot jogrendszerünkben túlságosan is régóta fennáll, és nem látszik olyan megoldás, ami azzal kecsegtetne, hogy a jövőben a helyzet érdemben változna. Márpedig az nem megengedhető, hogy a szerződő felek kiszámíthatatlanul hosszú ideig bizonytalanságba legyenek. A hatályos megoldás szerint ráadásul a bizonytalanság egy alapvető kérdésben áll fenn, nevezetesen, hogy létrejött-e egyáltalán szerződés. A függő jogi helyzet elhúzódása azonban akkor sem lenne kevésbé hátrányos, ha a kívülálló fél döntésétől „csak” a szerződés hatálya függne. Ezért javaslom a véghatáridő bevezetését. Ez az időtartam – a realitásokat is figyelembe véve – kezdetben akár az adott hatóságra irányadó ügyintézési határidő három-ötszöröse is lehetne. Ennek

²³ Terjedelmi korlátokra tekintettel ezt a kérdést szerző a 2007. évi POT konferencián tartandó előadásában kívánja elemezni.

– a nem rövid – határidőnek a hatóság, illetve a harmadik személy nyilatkozata nélkül való elteltét a beleegyezéssel egyenértékűnek kellene nyilvánítani.

PÉTER MISKOLCZI BODNÁR

EXISTENCE, VALIDITY, BEING IN FORCE OF MERGER CONTRACT

(Summary)

Entering into a contract sometimes is not the parties' business only, the Civil Code requires to give consent of an outsider to contract. The study shows the role of third parties or authorities protecting their own interests connecting the contractual situation or controlling the contractual statement of a contractual party. The author states that importance of third parties' consent has grown up during the last years while significance of authorities' consent has gone down. The study contains detailed analysis of the original and modified text of the Article 215 of the Hungarian Civil Code. The author makes some comments and critics especially on legal consequences of the absence of the outsiders' consent.

The second part of the study is on merger. Parties have to ask for permission from the Hungarian Competition Authority to merge or to obtain direct or indirect controll. Similarities and differences between the Private Law and the Competition Law regulated authority's consent are presented. The author puts some proposals on the base of the Competition Law practice in the end of the study.